

Aate, joka ei kuollut toisessa maailmansodassa

Aki Alanko

Leif Sundström: *Fasismi*. Like Kustannus, 2007.

Fasismi on sana, jota ilman ei voi ohittaa 1900-lukua. Ahtaimmassa tulkinnassa fasismilla tarkoitetaan Benito Mussolinin johtamaa poliittista liikettä, joka nousi valtaan 1920-luvulla Italiassa ja romahti toisen maailmansodan päättyessä. Laajemmassa mielessä fasismiksi voidaan mieltää kaikki äärikansalliset ja -oikeistolaiset liikkeet, joita esiintyi ensimmäisen maailmansodan

jälkeen Euroopassa (Saksan kansallissosialismi, Espanjan falangismi) ja jotka vaikuttavat edelleen ympäri maailmaa tosin ilmeten hyvin epäyhtenäisesti.

Aatteen lähtökohtana on voimakkaasti hallittu yhden puolueen kansakunta, jossa kaikkien on palveltava valtiota. Valta on keskitetty johtajalle ja korporatioille. Fasismissa ihailaan kansallisuutta, voimaa ja väkivaltaa. Yhteisön etu käy yksilön edun edelle ja tavoitteena on voimakkaan johtajan hallitsema vahva ja sotilaallinen kansallisvaltio.

Toimittaja Leif Sundström tarkastelee näitä ajatuksia, niiden historiaa ja nykypäivää esikoistietokirjassaan. Kirjan laaja otsikko herättää jo alkuun muutamia kriittisiä kysymyksiä. Pysytäänkö teoksessa kertomaan fasismista kaikki olennaisin siten, ettei kirjan anti tunnu vyörytykseltä? Auttaako teos ymmärtämään paremmin aihepiirinsä asioiden keskinäisiä yhteyksiä ja arvioimaan niiden suhteellista tärkeyttä? Ja ennen kaikkea, avaaako teos uusia näkökulmia aiheeseen? Lukukokemus osoitti, että Sundström on yrittänyt parhaansa mukaan vastata näihin haasteisiin ja saanut aikaan kokonaisuutena tarkastellen hyvää jälkeä.

Kirjassa lähdetään liikkeelle aatteen ominaispiirteistä ja alkuperästä. Tämän jälkeen fasismien olemusta selvitetään sen tunnettujen historiallisten ilmenemismuotojen kautta Euroopassa ja muualla maailmassa. Seuraavaksi Sundström tarkastelee fasismia aatteiden joukossa ja fasisista yhteiskuntaa, mistä onkin luonteva siirtyä fasismien ihmiskuvaan. Ennen varsinaista päätöslukua hän pohtii vielä fasismia tänään ja tulevaisuudessa.

Valtava teatteri

Demokratian hauraus ja vakiintumattomuus yhdistyneinä yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin kriiseihin luovat hyvän kasvuhalustan fasismille. Fasismien lähtökohtamaita tarkastellessaan tekijä aloittaa aluksi Saksasta, mikä ei ole välttämättä kronologisesti perusteltavissa. Ehkä lähtökohdaksi onkin se, että natsi-Saksa edusti fasismien puhtaaksiviljeltyä äärimuotoa. Sundström osuu naulan kantaan todetessaan, että fasismi on sitä totalitaarisempi, mitä pahemmasta kriisistä ja kehittyneemmästä valtiokoneistosta on kysymys. Saksassa fasismi sai paljon kokonaisvaltaiseman ilmiön kuin Italiassa.

Fasistinen ihanneyhteiskunta on itsessään hyvin irvikuvamainen. Se on eräänlainen valtava teatteri, jossa johtaja ja kansalaiset esittävät heille määrättyjä rooleja. Mahtipontinen visuaalisuus, irrationalisuus ja myyttisyys istuvat hyvin tähän teatraaliseen rakennelmaan. Mutta keinoitekoisena, äärimilleen kiristettynä korttitalona fasistinen hallinto ei voi koskaan olla pitkäikäinen. Se tuhoutuu väkivaltaisesti tai näivettyä vähitellen omaa luonnollista tietään. Hallinnon resurssit eivät kestä loputtomiin sekä todellisten että kuviteltujen vihollisten torjumista.

Etsiessään syitä ja selityksiä fasismien nousulle Saksassa Sundström tuo esiin jo aiemmissa tut-

kimuksissa todettuja asioita. Valtiollisesta hajanaisuudesta lujaan keisarivaltaan 1800-luvulla siirtyneessä maassa valistuksen aatteet ja liberalismi eivät olleet ehtineet saada riittävästi jalansijaa. Ensimmäisen maailmansodan häviön puutteellinen prosessointi nosti esiin selkäänpuukotusmyyttejä. Saksassa keisarikunnan henkinen perintö oli yhä voimakas. Sodan voittajavaltioiden suhtautumisen herättämä katkeruus, pettymys demokratiaan ja talouslama yhdistettyinä edellä mainittuihin tekijöihin auttoivat natsi valtaan 1930-luvun alussa.

Saksan ja Italian rinnalle haetaan vertailupohjaa myös muista ajan eurooppalaisista diktatuureista. Näistä löytyy yhtäläisyyksiä, mutta tekijä on kiinnittänyt ansiokkaasti huomiota myös eroavaisuuksiin. Itä-Euroopan diktatuurit eivät olleet Sundströmin mielestä kovin fasisistisia, vaan enemmänkin perinteisen oikeistolaisia. Pohjoismaissa fasismi ei saavuttanut ratkaisevaa poliittista voittoa, koska muut puolueet yrittivät sopeutua elämään fasististen puolueiden kanssa – myöntymättä kuitenkaan niiden vaatimuksiin. Tässä yhteydessä Sundström olisi voinut mainita enemmän myös Pohjoismaissa vakiintuneesta demokratiasta ja luottamuksesta lailliseen yhteiskuntajärjestykseen, joilla jopa Suomessa kestiin kevään 1932 sisäpoliittinen kriisi, Mäntsälän kapina.

Suuren johtajan kaipuu

Fasismi itsessään on aate, jonka todellista perustaa on vaikea löytää. Ideologia imi oppeja ja vaikutteita useista aatteista ja filosofioista eivätkä sen keskeiset johtajat (Hitler, Mussolini) luoneet tiukkoja kirjallisia doktriineja. Fasistiset auktoriteetit eivät rakentaneet mitään olennaisen uutta, vaan yhdistelivät vanhoja aineksia uudella tavalla. Sundström tuo toki esiin fasismien lähtökohtia, joita voidaan löytää muun muassa nietzcheläisyydestä ja jopa Rousseauin filosofiasista. Tekijä suhtautuu terveellä kriittisyydellä fasismien yksioikoisiin kytkentöihin konservatismiin sekä käsityksiin, joiden mukaan fasismi tarvitsisi noustakseen vain demokratian epäonnistumisen. Fasistinen järjestelmä voi syntyä jo valmiiksi autoritaariselta hallintopohjalta.

Fasistisen yhteiskunnan tarkastelussa päähuomio kohdistuu natsi-Saksan oloihin. Näitä selvitetään todella tarkalla ja perusteellisella sosiaalishistoriallisella näkökulmalla, josta voisi toisaalta huomauttaa, mennäänkö siinä liiaksikin yksityiskohtiin. Hallintojärjestelmänä kansall-

sosialistinen Saksa edusti joka tapauksessa pelkistetyintä fasismia, jossa valvonta oli totaalista ja koko kansakunta mytologisoitiin natsien tarpeisiin. Sundström toteaa hyvänä huomiona, että taiteen suhteen fasismin strategia oli regressio, jossa palattiin vanhaan ja mahdollisimman yksinkertaiseen ilmaisuun.

Fasismin menestyminen aikansa Euroopassa voidaan selittää jopa yhteiskuntafilosofisella tasolla. Epävarmalta ja hallitsemattomalta tuntuneen modernin ajan ihmiset halusivat paeta yksinäisyyden ja juurettomuuden tunteessaan suuren auktoriteetin turvaan. Hitler osasi antaa Saksalle juuri sen, mitä se sillä hetkellä kaipasi: suuren johtajuuden, joka nostaisi maan jälleen hyvinvointiin ja suurvallaksi. Tärkeätä on muistaa, että fasistit tarvitsevat käyttövoimakseen myös vihaa ja katkeruutta, jotka voidaan valjastaa kollektiivisiksi tunteiksi.

Fasismin vaara

Sundström on tehnyt perusteellista ja tarkkaa työtä. Hän on kirjoittanut monipuolisesti ja seikkaperäisesti fasismiin ominaispiirteistä, sen ilmenemistavoista maittain ja jopa maanosittain. Tämän lisäksi hän on tarkastellut perusteellisesti fasistista yhteiskuntaa, ihmistä ja fasismia tuomia mahdollisia uhkakuvia tänään ja tulevaisuudessa. Erityisesti viimeksi mainittu olisi aiheellista luettavaa aikamme ihmisille.

Yllättävää kyllä, fasismista ei ole julkaistu tätä aiemmin oikeastaan yhtäkään suomeksi kirjoitettua historiallista yleisesitystä. Aatetta on kyllä käsitelty monessakin tutkimuksessa (*Kansallissosialismin ideologia, Fasismin massapsykologia*), mutta kansantajuinen kokonaisesitys on puuttunut toistaiseksi. Tätä taustaa vasten Sundströmin tietokirjaesikoinen puolustaa hyvin paikkaansa.

Perusteellisuudessa ja tarkkuudessa piilee myös toiston ja poukkoilevuuden sudenkuoppa, jota ei aina ole osattu välttää. Natsi-Saksan ja Italian oloja tarkastellessaan Sundström tuo esiin asioita, joista on kerrottu monissa yhteyksissä jo aiemminkin, eikä näiden esiin ottaminen samassa laajuudessa olisi ollut enää ehkä tarpeellista. Oma ratkaisuni olisi ollut sulattaa kolmosluvun asiat viitoslukuun siten, että fasistista yhteiskuntaa olisi havainnollistettu esimerkkitapauksin. Kertoessaan fasismisukuisista hallintojärjestelmistä aikamme maailmassa Sundström ottaa näitä esiin hiukan hyppelehtivästi pitkin kirjaa. Hän olisi voinut keskittää ne hyvin johonkin osalukuun.

Tekijä on tuonut joka tapauksessa esiin hyviä ja uusia näkökulmia. Tulemme harvemmin ajatelleeksi, että jo 1900-luvun alun Ranskassa oli fasistisuonteisia järjestöjä enemmän kuin muualla Euroopassa, mutta maa kesti tämän paineen. Englanti pystyi myös säilyttämään parlamentaarisen demokratiansa. Suomen osalta todetaan hyvin oivaltavasti, että maamme harva asutus esti osaltaan fasistisen yhteiskuntajärjestyksen, koska kulkuyhteydet olivat hankalia ja tiedonvälitys hidasta. Jo näistä syistä johtuen massaliikettä oli vaikea toteuttaa.

Teoksessa kerrotaan myös fasismisukuisista valtiomuodoista Euroopassa ja sen ulkopuolella. Sundströmin mukaan esimerkiksi Kiinasta, Irakista ja Iranista voidaan löytää fasismia muistuttavia hallintopiirteitä. Tähän kastiin ovat kuulleet myös muun muassa Perónin Argentiina, Pol Potin Kamputsea ja rotuerottelun aikainen Etelä-Afrikan tasavalta. Tekijä tähdentää kuitenkin jatkuvasti, että kyseiset hallintojärjestelmät eivät edusta fasismia puhtaimmillaan. Olisiko tällöin ollut tarpeen edes käsitellä niitä, muuten kuin maininnalla?

Historiallinen painolasti ja vakiintuneet demokraattiset olot Euroopassa estävät fasismien nousun ainakin siinä merkityksessä, jossa olemme oppineet sen tuntemaan. Vakavat yhteiskunnalliset ja taloudelliset kriisit saattavat kuitenkin luoda tilausta autoritaariselle hallinnolle, mikäli ongelmia ei pystytä ratkaisemaan demokraattisin keinoin. Tämä on mahdollista kaikkialla maailmassa ja erityisesti kehitysmaissa, joissa ilmiötä on jonkin verran jo esiintynytkin.

Koska vanhakantaisiin tunnuksiin nojautuva fasismi ei kuitenkaan enää menesty, on aiheellisempaa pelätä ns. mimeettistä fasismia. Se kätkee ideologiansa vieraan ulkokuoren alle tehden siitä vaikeammin tunnistettavaa. Ajassamme on jo mimeettistä fasismia, joka vaikuttaa hiljaisena poliittisena voimana, mutta ei voi ottaa todellista hallitsevaa jalansijaa – ainakaan vielä. Postmodernin ajan vapaus ja ihmisten yksilöllisyys ovat haasteita fasismille. Siitä huolimatta jokaisen olisi hyvä tarkastella poliittisia asenteitaan ja katsumuksiaan.

Kirjoittaja on filosofian maisteri sekä vapaa kriitikko ja toimittaja.